

QASHQADARYO VILOYATI BANKLARIDA AGROKLASTERLAR BILAN HAMKORLIKNI BOSHQARISH

Raimov Mirzohid Shuxrat o'g'li -

Qarshi davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,
Markaziy bank Qashqadaryo viloyat bosh boshqarmasi
Kredit tashkilotlarining muammoli aktivlari bilan
ishlash va moliyaviy tahlil qilish bo'limi boshlig'i
e-mail: Raimovmirzohid838@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-2053-5286

Annotatsiya. Tezida tijorat banklarining agroklastlar bilan hamkorligini boshqarish masalalari Qashqadaryo viloyati misolida ko'rib chiqilgan. Bank–agroklastlar hamkorligining beshta shakli tizimlashtirilgan, hududning agrar salohiyati va bank xizmatlariga bo'lgan ehtiyoji baholangan hamda hamkorlikda yuzaga keladigan risklar va ularni boshqarish vositalari aniqlangan.

Kalit so'zlar: *agroklastlar, bank menejmenti, hududiy rivojlanish, zanjirni moliyalashtirish, agrokreditlash, muammoli kreditlar, Qashqadaryo viloyati.*

Kirish

O'zbekiston qishloq xo'jaligida so'nggi yillarda amalga oshirilgan eng jiddiy tarkibiy o'zgarish klaster modeliga o'tishdir. Ilgari yer, xomashyo, qayta ishlash va sotish bosqichlari turli mustaqil subyektlar o'rtasida taqsimlangan bo'lsa, klaster modelida ular yagona vertikal integratsiyalashgan zanjirga

birlashtirildi. Bu o'zgarish qishloq xo'jaligi siyosati doirasidan chiqib, bank sohasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi, chunki bank uchun kreditlash obyekti tubdan o'zgardi.

Ilgari bank yuzlab mayda fermer xo'jaliklari bilan alohida-alohida ishlashi kerak edi. Ularning har biri bo'yicha ariza qabul qilish, garovni baholash, monitoring o'tkazish zarur bo'lib, bir kreditga to'g'ri keladigan operatsion xarajat yuqori, garov ta'minoti esa zaif edi. Klaster modelida bank bitta yirik qarz oluvchi bilan ishlaydi, u esa o'z navbatida zanjirdagi fermerlar bilan shartnoma asosida bog'langan. Bu operatsion xarajatni kamaytiradi, biroq boshqa turdagi risk konsentratsiya riskini keltirib chiqaradi.

Muammoning dolzarbligini bank statistikasi ham tasdiqlaydi. 2026-yil 1-iyun holatiga bank tizimi bo'yicha muammoli kreditlar ulushi 3,71 foizni tashkil etgan bo'lsa, aynan agrar va ijtimoiy yo'naltirilgan kreditlashda faol ishtirok etuvchi banklarda bu ko'rsatkich sezilarli darajada yuqori. Xususan, Mikrokreditbankda 7,89 foizni, Xalq bankida 4,74 foizni tashkil etadi. Bu agrokreditlash sohasida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Davlat darajasida bu muammoga javob berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 17-yanvardagi PF-7-son Farmoni bilan paxta-to'qimachilik klasterlariga imtiyozli kreditlash tartibi joriy etildi. Farmonga ko'ra, xom ashyo qiymatining 80 foizigacha yillik 14 foiz, 60 foizigacha esa yillik 10 foiz stavkada kredit ajratiladi. Garov ta'minoti masalasi ham me'yoriy jihatdan hal qilinmoqda. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 30-sentabrdagi 613-son Qarori bilan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer uchastkalariga ijara huquqini bank kreditlari ta'minoti sifatida garovga qo'yish tartibi tasdiqlangan, bu esa fermer xo'jaliklari va agroklastarlarning kredit olish imkoniyatini kengaytiradi. Shunday qilib, me'yoriy baza imtiyozli kreditlash va garov masalalarini qisman hal qilgan bo'lsa-da, banklar bilan agroklastarlar

o'rtasidagi hamkorlikning boshqaruv shakllari va risklarni taqsimlash mexanizmi hali tizimli tadqiq etilmagan.

Tezisning maqsadi Qashqadaryo viloyati banklari misolida agroklastlar bilan hamkorlikning shakllarini tizimlashtirish va uni boshqarish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Agroklastlar yer maydonidan tortib tayyor mahsulotni sotishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni yagona boshqaruv ostida birlashtiruvchi vertikal integratsiyalashgan tuzilmadir. Paxta-to'qimachilik klasterida bu zanjir paxta yetishtirish, uni tozalash, ip yigirish, gazlama ishlab chiqarish va tayyor kiyim-kechak eksportini qamrab oladi. Meva-sabzavot klasterida esa yetishtirish, saralash, sovutib saqlash, qadoqlash va sotish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Klasterning asosiy iqtisodiy afzalligi shundaki, bosqichlar orasidagi bitim xarajatlari yo'qoladi, mahsulot sifati esa zanjirning boshidan oxirigacha nazorat qilinadi.

Mamlakatimizda klaster modeli qishloq xo'jaligini isloh qilishning asosiy yo'nalishiga aylandi. Bugungi kunda respublikada paxta-to'qimachilik, meva-sabzavot, g'allachilik, sholikorlik va pillachilik yo'nalishlarida yuzlab klasterlar faoliyat yuritmoqda. Bu tuzilmalar hosildorlikni oshirish va eksportni kengaytirishda sezilarli natijalarga erishdi: 2025-yilda respublikada paxta yetishtirish 25,4 foizga, g'alla yetishtirish 13 foizga, sabzavotchilik 16,2 foizga o'sdi.

Bank nuqtai nazaridan klaster uchta jihati bilan qiziqarli. Birinchidan, u yiriklashtirilgan va hujjatlashtirilgan qarz oluvchi bo'lib, uning moliyaviy hisoboti mavjud va faoliyati kuzatiladi. Ikkinchidan, klaster o'z zanjiridagi fermerlar uchun tabiiy kafil vazifasini bajarishi mumkin, bu esa bankka mayda ishlab chiqaruvchilarni bilvosita qamrab olish imkonini beradi. Uchinchidan,

klaster nafaqat kredit, balki hisob-kitob, sug'urta, lizing va valyuta xizmatlariga ham ehtiyoj sezadi, ya'ni u bank uchun kompleks mijoz hisoblanadi.

Ayni paytda klaster bilan ishlash bankdan yangi kompetensiyani talab qiladi. Agar an'anaviy kreditlashda bank qarz oluvchining moliyaviy holatini baholash bilan cheklangan bo'lsa, klasterni baholash uchun tarmoq bilimi zarur: hosildorlik dinamikasi, jahon bozoridagi narx tendensiyasi, qayta ishlash quvvatining yuklanishi. Bu bilim odatda hududiy filial darajasida yetishmaydi.

Amaliyotda bank va agroklasterni o'rtasidagi munosabatlar bir necha shaklda tashkil etiladi. Ular bir-birini istisno qilmaydi va odatda birgalikda qo'llaniladi (1-jadval).

1-jadval

Bank va agroklasterni hamkorligining asosiy shakllari¹

Hamkorlik shakli	Mazmuni	Bank uchun ahamiyati
To'g'ridan-to'g'ri kreditlash	Klasterga aylanma mablag' uchun mavsumiy kredit ajratiladi	Bitta shartnoma orqali katta hajmdagi mablag' joylashtiriladi; operatsion xarajat past
Zanjirni moliyalashtirish	Bank klaster kafolati ostida uning zanjiridagi fermerlarni moliyalashtiradi	Mayda qarz oluvchilar qamrab olinadi, ammo risk klaster tomonidan qoplanadi

¹Muallif ishlanmasi.

Hamkorlik shakli	Mazmuni	Bank uchun ahamiyati
Investitsion loyihalarni moliyalashtirish	Qayta ishlash quvvatlari, sovutish omborlari va texnika xaridini uzoq muddatga moliyalashtirish	Uzoq muddatli aktivlar shakllanadi; xalqaro moliya institutlari resurslarini jalb qilish imkoniyati
Kompleks xizmat paketi	Zarplata loyihasi, fermerlar uchun kartalar, sug'urta, lizing va valyuta operatsiyalari	Foizsiz daromad manbai kengayadi; klaster xodimlari va fermerlari bank mijoziga aylanadi
Axborot va maslahat hamkorligi	Bozor tahlili, biznes-rejalarni tayyorlashda ko'maklashish, moliyaviy savodxonlikni oshirish	Qarz oluvchi sifati yaxshilanadi; kredit riski uzoq muddatda pasayadi

Jadvaldagi shakllar orasida bank menejmenti uchun eng istiqbollisi zanjirni moliyalashtirish hisoblanadi. Uning mohiyati shundaki, bank fermer bilan bevosita ishlamaydi, balki klaster kafolati va shartnomaviy majburiyatlari orqali ishlaydi. Natijada mayda ishlab chiqaruvchi moliyaviy resursga ega bo'ladi, bankning risklari esa klaster darajasida boshqariladi. Bu O'zbekiston sharoiti uchun ayniqsa muhim, chunki qishloq xo'jaligi mahsulotining 62,3 foizi hali ham mayda dehqon va tomorqa xo'jaliklari hissasiga to'g'ri kelmoqda.

Qashqadaryo viloyati aniq ifodalangan agrar-industrial hududlardan biri hisoblanadi. Hududning bank xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlar 2-jadvalda umumlashtirilgan.

2-jadval

Agroklaster hamkorligi uchun ahamiyatli bo'lgan ko'rsatkichlar²

Ko'rsatkich	Qiymat	Davr / hudud
Qashqadaryo viloyatidagi tuman va shaharlar soni	16 ta	2026-yil
Viloyatga jalb qilingan investitsiyalar	16 trln so'm, 598 ta loyiha	2026-yil, yil boshidan
Xususiy tadbirkorlikning hududiy yalpi mahsulotdagi ulushi	70 %	2026-yil
Qishloq xo'jaligining o'sish sur'ati	4,4 % (YaIM o'sishiga hisyasi 0,8 f.p.)	respublika, 2025-yil
Paxta yetishtirishning o'sishi	25,4 %	respublika, 2025-yil
G'alla yetishtirishning o'sishi	13,0 %	respublika, 2025-yil
Mayda dehqon va tomorqa xo'jaliklarining qishloq xo'jaligi mahsulotidagi ulushi	62,3 %	respublika, 2025-yil

²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo'jaligi xodimlariga tabrigida keltirilgan ma'lumotlar (president.uz); "O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 2025-yilda 7,7 foizga o'sdi" (Gazeta.uz, 2026-yil 23-yanvar); "Ferma qarzlar va imtiyozli kreditlardan to'liq qutuldi — Qashqadaryo viloyati hokimi" (Spot.uz, 2026-yil 26-avgust); "Banklarning muammoli kreditlari ulushi 3,7 foizgacha ko'tarildi" (Bankers.uz, 2026-yil 26-iyun) ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ko'rsatkich	Qiymat	Davr / hudud
Bank tizimida muammoli kreditlar ulushi	3,71 %	01.06.2026
Agrar yo'naltirilgan banklarda muammoli kreditlar ulushi	Mikrokreditbank – 7,89 %; Xalq banki – 4,74 %	01.06.2026

Jadval ma'lumotlari ikkita muhim xulosani beradi. Birinchidan, hududda agroklastlar bilan ishlash uchun yetarli iqtisodiy asos mavjud: xususiy tadbirkorlik hududiy yalpi mahsulotning 70 foizini shakllantirmoqda, investitsion faollik yuqori. Ikkinchidan, agrar yo'naltirilgan banklarda muammoli kreditlar ulushi tizim o'rtachasidan ikki barobargacha yuqori bo'lib, bu agrokreditlashda risklarni boshqarish tizimining zaifligini ko'rsatadi. Aynan shu ikki holat agroklastlar bilan hamkorlikni tasodifiy bitimlar to'plamidan boshqariladigan jarayonga aylantirish zarurligini asoslaydi.

Agroklast bilan hamkorlik bankka faqat imkoniyat emas, o'ziga xos risklar majmuini ham keltiradi. Ular va ularni cheklash vositalari 3-jadvalda keltirilgan.

Agroklaster bilan hamkorlikdagi risklar va ularni boshqarish vositalari³

Risk turi	Yuzaga kelish mexanizmi	Boshqaruv vositasi
Konsentratsiya riski	Bitta klasterga katta hajmdagi kredit ajratilishi; uning to'lovga qobiliyatsizligi bank portfeliga jiddiy ta'sir qiladi	Bir qarz oluvchiga limit belgilash; portfelni klasterlar va tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiyalash
Mavsumiylik va ob-havo riski	Hosildorlikning tabiiy sharoitga bog'liqligi; daromadning yilning ma'lum davrida to'planishi	Agrosug'urta talabini kredit shartlariga kiritish; to'lov jadvalini mavsumga moslashtirish
Narx riski	Xomashyo va tayyor mahsulot narxlarining o'zgaruvchanligi	Uzoq muddatli shartnomalarni talab qilish; stress-senariylar asosida baholash
Zanjir ichidagi nizolar	Klaster va fermerlar o'rtasida hisob-kitob bo'yicha kelishmovchiliklar	Uch tomonlama shartnoma tuzish; hisob-kitoblarni bank orqali o'tkazish
Axborot yetishmovchiligi	Klaster va fermerlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarning to'liq emasligi	Raqamli monitoring tizimi; yer va hosil ma'lumotlarini masofaviy kuzatish; muntazam hisobot talabi

³Muallif ishlanmasi.

Sanab o'tilgan risklardan eng jiddiysi konsentratsiya riskidir. Klaster modeli bankning operatsion xarajatini kamaytirgani holda, uning portfelini kamroq sonli, ammo yiroq qarz oluvchilarga bog'lab qo'yadi. Shu bois hududiy bank filiali darajasida bitta klasterga ajratiladigan kreditning umumiy portfeldagi ulushiga aniq chegara belgilanishi lozim.

Ikkinchi muhim jihat – bankning klaster ichidagi jarayonlarga kirish darajasi. Agar hisob-kitoblar bank orqali o'tkazilsa, bank fermerlarga to'lovlarning haqiqatda amalga oshirilayotganini kuzata oladi va zanjir ichidagi nizolarni erta bosqichda aniqlaydi. Bunday shaffoflik shartnomaning majburiy sharti sifatida belgilanishi maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar

Keltirilgan materiallar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

1. Klaster modeliga o'tish bank uchun kreditlash obyektni o'zgartirdi: yuzlab mayda qarz oluvchi o'rniga bitta yirik integratsiyalashgan tuzilma paydo bo'ldi. Bu operatsion xarajetni kamaytiradi, ammo konsentratsiya riskini oshiradi.

2. Bank va agroklasterni hamkorligining beshta shakli mavjud bo'lib, ular orasida zanjirni moliyalashtirish O'zbekiston sharoiti uchun eng istiqbollisi hisoblanadi, chunki qishloq xo'jaligi mahsulotining 62,3 foizi hali ham mayda xo'jaliklar hissasiga to'g'ri keladi.

3. Qashqadaryo viloyatida agroklasterni hamkorligi uchun yetarli iqtisodiy asos mavjud: xususiy tadbirkorlik hududiy yalpi mahsulotning 70 foizini shakllantirmoqda, 2026-yilda 598 ta loyiha bo'yicha 16 trln so'm investitsiya jalb qilingan.

4. Agrar yo'naltirilgan banklarda muammoli kreditlar ulushi tizim o'rtachasidan (3,71 %) sezilarli darajada yuqori bo'lib, bu agrokreditlashda risklarni boshqarishni takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Hududiy bank filiallarida bitta agroklasterga ajratiladigan kreditning filial portfelidagi ulushiga aniq limit belgilash.

2. Klaster bilan tuziladigan shartnomalarga hisob-kitoblarni bank orqali amalga oshirish shartini kiritish, bu zanjir ichidagi nizolarni erta aniqlash imkonini beradi.

3. Zanjirni moliyalashtirish mahsulotini alohida bank mahsuloti sifatida rasmiylashtirish va uning uchun soddalashtirilgan ko'rib chiqish tartibini joriy etish.

4. Agroklastlar bilan ishlash uchun filialda mas'ul mutaxassisni belgilash va uning faoliyatini agroportfel sifati ko'rsatkichlari bilan bog'lash.

5. Kredit shartlariga agrosug'urta talabini kiritish va to'lov jadvalini hosil yig'im-terim mavsumiga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo'jaligi xodimlariga tabrigi // president.uz
2. O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 2025-yilda 7,7 foizga o'sdi // Gazeta.uz. – 2026-yil 23-yanvar.
3. Fermerlar qarzlar va imtiyozli kreditlardan to'liq qutuldi — Qashqadaryo viloyati hokimi // Spot.uz. – 2026-yil 26-avgust.

4. Banklarning muammoli kreditlari ulushi 3,7 foizgacha ko'tarildi // Bankers.uz. – 2026-yil 26-iyun. – bankers.uz/news/3304
5. Banklar faollik indeksi: 2026-yil I chorak yakunlari bo'yicha reyting yangilandi // Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. – 2026. – review.uz
6. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi rasmiy ma'lumotlari. – qashstat.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son Farmoni “2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”. – lex.uz/docs/-4811025